

راهبردهای توسعه پایدار اقتصادی با تأکید بر گردشگری مطالعه موردی ناحیه سمنان و حوزه نفوذ آن

دکتر علیرضا استعلاجی

دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری

شیرین مشیری

کارشناس ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری

مهناز اللهقلی نژاد

کارشناس ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۷/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۵

چکیده

توسعه پایدار مؤلفه‌های مختلف محیطی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی را در بر می‌گیرد که در زمینه توسعه پایدار با تأکید بر قابلیت‌های گردشگری، یکی از ارکان توسعه پایدار می‌باشد. بررسی روند موجود نشان می‌دهد بسیاری از نقاط علی‌رغم دارا بودن قابلیت‌های زیاد در گردشگری، فضاهای موجود نشانگر توسعه نیافتگی می‌باشد که ناحیه مورد مطالعه نیز خارج از این مستثنی نیست لذا این تحقیق با هدف شناسایی جاذبه‌های توریستی در حوزه سمنان انجام گرفت.

نوع تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش و ماهیت توصیفی و تحلیلی می‌باشد در این تحقیق ضمن بررسی ساختار جغرافیایی وضع موجود از دیدگاه برنامه‌ریزی توسعه پایدار قابلیت‌ها و جاذبه‌های ناحیه مورد مطالعه در ابعاد اکوتوریستی، فرهنگی مورد بررسی قرار گرفت و ضمن مشخص کردن قابلیت‌ها، محورهای توسعه با تأکید بر گردشگری ارائه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی توسعه اکوتوریست، گردشگری، توسعه اقتصادی، توسعه پایدار

مقدمه

گردشگری و جهانگردی گسترده‌ترین صنعت خدماتی است و در سده آینده با سرعتی بیش از گذشته و امروز توسعه خواهد یافت.

این پدیده یعنی توسعه گردشگری به حدی با تعجیل صورت می‌پذیرد که سازمان جهانی جهانگردی تعداد گردشگران را برای سال ۲۰۱۰ میلادی بالغ بر یک میلیارد نفر برآورد نموده است.

طبیعی است که این صنعت در جهان با این حجم ورودی و خروجی به صنعتی پر رونق، پر جاذبه و پر درآمد برای کشورها و شهرهای مختلف درآمده است. در کشور ما اگر چه از نظر اقلیمی و داشتن اماکن متعدد سیاحتی، زیارتی، تفریحی و طبیعی مقام هشتم جهان را دارا می‌باشیم، ولی متأسفانه به لحاظ جذب گردشگر و کسب درآمدهای ارزی رتبه چهارم جهان را دارا هستیم، به عبارت ساده تر درآمدی که کسب نمی‌کنیم، هیچ، بلکه ناگزیر به پرداخت هزینه‌های جاری از قبیل مزد و حقوق افراد شاغل در این صنعت، هزینه ساخت و ساز، ترمیم، نوسازی راه‌ها و شبکه‌ها و نگهداری ابنیه و آثار قدیمی نیز می‌باشیم.

با توجه به مطالب گفته شده برنامه‌ریزی، هدایت و توسعه صنعت گردشگری به عنوان یکی از منابع بسیار مهم کسب درآمد و ایجاد اشتغال که دارای تاثیرات اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی فوق‌العاده‌ای نیز می‌باشد به عنوان یک نیاز مطرح می‌شود، اما هدایت این فرآیند با شناخت علمی قابلیت‌ها و تنگناهای موجود در هر منطقه از کشور میسر است.

بیان مسئله

توسعه پایدار مؤلفه‌های مختلف محیطی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی را در بر می‌گیرد که در این زمینه توسعه پایدار با تأکید بر قابلیت‌های گردشگری یکی از ارکان اساسی توسعه پایدار، بر مبنای محور مؤلفه‌های محیطی می‌باشد بررسی روند موجود نشان می‌دهد که بسیاری از نقاط علائم دارا بودن قابلیت‌های زیادی در گردشگری، فضاهای موجود، نشانگر فضاهای توسعه نیافته و محروم می‌باشد که ناحیه مورد مطالعه نیز خارج از این مستثنی نیست لذا جهت گیری این تحقیق پاسخ به این سؤال می‌باشد که قابلیت‌های گردشگری در ناحیه چیست؟ تا با شناسایی این قابلیت‌ها بتوان در برنامه‌ریزی توسعه پایدار اقدام نمود.

نوع و روش تحقیق

نوع تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش ماهیت توصیفی و تحلیلی می‌باشد.

ناحیه مورد مطالعه

ناحیه مورد مطالعه ناحیه جنوب سمنان و حوزه نفوذ آن می‌باشد.

مبانی نظری

استراتژی‌های توسعه گردشگری پایه‌هایی برای توسعه و مدیریت این صنعت ایجاد می‌کند و عنصری اساسی از برنامه‌ریزی ملی یا منطقه‌ای گردشگری محسوب می‌شود. این استراتژی‌ها بر اساس چندین بررسی و ملاحظه تعیین می‌شوند که مهم‌ترین آن‌ها دست یافتن به اهداف توسعه گردشگری است، برخی از موضوعات اساسی که در تدوین استراتژی باید به آن‌ها پرداخته شود به این قرار است:

- سیاست‌ها و اهداف توسعه، موارد اولیه برای تدوین استراتژی هستند.
- نوع، موقعیت و ویژگی‌های عمده جاذبه‌های گردشگری در هر کشور یا منطقه.
- نوع و موقعیت محل‌های اقامت موجود و محل‌های اقامت پیش‌بینی شده و سایر تسهیلات گردشگری.
- موقعیت امکانات حمل و نقل موجود و برنامه‌ریزی شده و سایر تاسیسات زیربنایی نظیر شبکه‌های آب، برق، بهداشت و ...
- تحلیل و ترکیب کلی محیطی، اجتماعی، اقتصادی منطقه.
- بسیاری از جاذبه‌ها و تسهیلات رفاهی اساساً برای خدمت به شهروندان توسعه یافته‌اند از طرفی شهرها ممکن است که دروازه ورود و خروج گردشگران به کشور و یا منطقه باشند و به عنوان پایگاهی برای گردشگرانی که به نواحی اطراف شهر مسافرت می‌کنند، درآیند. هتل‌ها و سایر تسهیلات گردشگری بخشی تفکیک‌ناپذیر از بافت شهرها هستند و به مسافران تجاری و تفریحی خدمات ارائه می‌دهند.

این نوع استراتژی توسعه باید به دقت برنامه‌ریزی شود، عمل احداث هتل‌ها و سایر تسهیلات گردشگری و محل احداث جاذبه‌ها، باید به دقت تعیین شود، امروزه احداث یا عمران مجدد برخی از نواحی شهری از قبیل محله‌های تاریخی و نواحی ساحلی که به خصوص در جهت استفاده گردشگران و اوقات فراغت ساکنان آن ناحیه‌ها قرار دارند، امری متداول است (ناصرپور، ۱۳۸۲، صفحات ۴۳ و ۴۴).

از دیگر استراتژی‌ها می‌توان به استراتژی توسعه گردشگری روستایی ماند آنچه که در کشور سنغال اجرا شده و استراتژی توسعه گردشگری مذهبی، مانند کشور عربستان اشاره کرد. البته سیر تحولات تکنولوژیکی - اطلاعات (مانند اینترنت) صنعت گردشگری را به سمت ایجاد و استفاده از بازارهای جدید سوق داده است (ناصرپور، ۱۳۸۲، صفحه ۴۴).

روی هم رفته تدوین استراتژی برای توسعه گردشگری یک منطقه به عامل‌ها و فاکتورهای گوناگونی بستگی دارد، اما تدوین استراتژی تنها قسمتی از فرآیند توسعه است و باید این برنامه به مرحله اجرا در آمده، کنترل و مدیریت شود.

مدیریت گردشگری

دست یافتن به توسعه گردشگری متکی است به عواملی نظیر ساختارهای سازمانی، برنامه‌ریزی و آموزش نیروی انسانی، قوانین و مقررات گردشگری و جذب سرمایه‌گذاری وابسته است. (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۷۹، صفحه ۶۰).

برای ایجاد توسعه پایدار و مناسب صنعت گردشگری وجود یک مدیریت منسجم ضروری است. در این میان وحدت نظر و هماهنگی بین بخش دولتی و بخش خصوصی حائز اهمیت فوق‌العاده است. دولت معمولاً چندین مسئولیت برعهده دارد از جمله: هماهنگی سیاست‌ها، برنامه‌ریزی، تهیه آمار و انجام پژوهش، تعیین استانداردها و مقررات صنعت گردشگری، ایجاد انگیزه‌های سرمایه‌گذاری، انجام برخی از خدمات بازاریابی، برنامه‌ریزی و آموزش نیروی انسانی برای گردشگری، ساخت و گسترش تاسیسات زیربنایی و بخش خصوصی مسئول توسعه تجاری و احداث و اداره محل اقامت گردشگران و ارائه تسهیلات و دیگر خدمات گردشگری و بازاریابی برای این اماکن و تسهیلات است. با توجه به آن وجود یک سازمان واحد برای اداره صنعت گردشگری ضروری می‌باشد.

نقش صنعت گردشگری در توسعه اقتصادی

صنعت گردشگری به عنوان یک عامل اقتصادی عمده و بسیار مؤثر در سالهای اخیر مورد توجه فراوان قرار گرفته و بدین علت سعی می‌شود که حتی الامکان از عوامل مؤثر در کاهش جریان جهانگردی و گردشگری جلوگیری شود و امکانات لازم جهت رشد و توسعه جهانگردی و گردشگری فراهم شود. (رضوانی، ۱۳۸۲، صفحه ۶۱).

آمارهایی که سازمان جهانی جهانگردی ارائه می‌دهد، نشان دهنده اثرات مهمی است که جهانگردی و گردشگری در جهان بر سیستم اقتصادی دارد. هم اکنون جهانگردی بیش از هر فعالیت اقتصادی و صنعتی دیگر در جهان موجب حرکت سرمایه‌ها و انتقال پول‌ها شده است.

توریسم و گردشگری، پول و جمعیت را از مراکز تمرکز و شلوغ صنعتی به سوی روستاها و نقاط طبیعی می‌کشاند. معمولاً جهانگردی را در اصطلاح اقتصادی «صادرات نامرئی محصولات و خدمات» می‌نامند، زیرا در حالی که اثر اقتصادی آن در تراز پرداخت‌های یک کشور مشهود و ظاهر می‌گردد درآمدهای ناشی از آن، نظیر درآمد به‌دست آمده از ارائه خدمات افراد یک کشور

در کشورهای بیگانه مشهود و معلوم نمی‌باشد. این صادرات نامرئی به خصوص برای کشورهای که منابع درآمد چشمگیری هم نداشته باشند، غنیمتی با ارزش محسوب می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۲، صفحه ۶۱).

پولی که مسافر و گردشگر در بخشی از مقصد سفر خود خرج می‌کند در وهله نخست موجب تحولاتی مثبت در وضع اقتصادی اهالی همان بخش می‌شود، ولی از آن جا که سرزمین جهانگردپذیر نمی‌تواند همه نیازهای جهانگردان را برآورده کند و مسؤولان موسسه‌هایی که با مسافران سروکار دارند به خرید مایحتاج آنان از سایر نواحی کشور مقصد دست می‌زنند پول در سایر نقاط نیز به جریان می‌افتد. بنابراین می‌توان گفت مردم نواحی مورد بازدید گردشگران و جهانگردان به طور مستقیم و ساکنان سایر نواحی کشور به طور غیرمستقیم، از درآمدهای جهانگردی بهره‌مند می‌شوند (محلای، ۱۳۸۰، صفحات ۶۷ و ۶۸).

هزینه‌هایی که معمولاً توسط یک گردشگر صورت می‌گیرد عبارتند از: هزینه غذا، هزینه تفریحات، هزینه محل اقامت، هزینه حمل و نقل داخلی، هزینه گشت‌ها، هزینه پست و تلگراف و تلفن، به اضافه خرید ره‌آورد و کالاهای بومی و سوغات. (پارسیان، اعرابی، ۱۳۸۲، صفحه ۲۷۰).

بنابر آنچه گفته شد پول‌هایی که جهانگردان و گردشگران در مقصد هزینه می‌کنند به صورت مستقیم بر بخش خدمات مربوط به گردشگری اثر می‌گذارد و بر صاحبان و دست‌اندرکاران هتل‌ها، مهمان‌پذیرها، سازمان‌های حمل و نقل و سایر نهادها و سازمان‌هایی که در این زمینه فعالیت می‌کنند تاثیرگذار خواهد بود و به طور غیرمستقیم نیز بر بخش‌هایی چون کشاورزی، ساختمان و تولید اثر می‌گذارد (پارسیان، اعرابی، ۱۳۸۲، صفحه ۲۷۰).

بنابراین رابطه اقتصاد و جهانگردی رابطه ایست بسیار نزدیک و تقریباً جدا نشدنی، چون جهانگردی پدیده ایست اقتصادی زیرا به مجردی که افراد اقدام به مسافرت می‌کنند یک سلسله فعل و انفعالات اقتصادی شروع می‌گردد. نظرات اقتصادی، مقررات اقتصادی و بالاخره وضع و موقعیت اقتصادی نیز در این رابطه سهم بزرگی دارند. در مورد مقررات اقتصادی و روابط آن با توریسم تذکر این نکته کافی است که مقررات اقتصادی برای نحوه فعالیت و اقدامات گردشگران و جهانگردان چهارچوبی را تعیین می‌کند که به وسیله گذراندن تصویب نامه‌ها و یا قوانین مختلف معین می‌گردد و بالاخره با توجه به موقعیت اقتصادی هر کشور این قوانین و مقررات و نظرات به مورد اجرا گذارده می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۲، صفحه ۶۲).

کشورها، ناحیه‌ها و جامعه‌ها برای این که از صنعت جهانگردی بهره‌مند شوند از آن به عنوان اهرمی برای توسعه اقتصادی استفاده می‌کنند، باید برنامه‌هایی را به اجرا درآورند و تحولاتی را ایجاد نمایند. برخی از اقداماتی که باید انجام دهند عبارتند از:

- مدیریت و برنامه‌ریزی بهتر برای جهانگردی
- هماهنگ نمودن فعالیت‌ها در تمامی سطوح دولتی
- ایجاد هماهنگی بین سازمان‌ها، نهادها و جامعه مانند هماهنگی موجود بین بخش خصوصی و عمومی
- نظارت بهتر بر امور و ارزیابی عملیات انجام شده
- طرح‌ریزی و ارائه آموزش‌های بسیار در صنعت جهانگردی و ایجاد فرصت‌های مناسب برای اجرای برنامه‌های آموزشی
- حمایت در زمینه بازاریابی و تبلیغات
- ایجاد فرصت‌هایی برابر، از نظر استخدام برای افرادی که در برخی از جامعه‌ها در حاشیه قرار گرفته‌اند، و اجرای برنامه‌های آموزشی و تبلیغات در همه بخش‌های جامعه (پارسیان، اعرابی، ۱۳۸۲، صفحه ۲۸۲).

جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری ناحیه مورد مطالعه و حوزه نفوذ

آثار باستانی	بناها و اماکن مذهبی	جاذبه‌های ناحیه بیابانی حوزه نفوذ	جاذبه‌های انسانی و فرهنگی
بازار سمنان	مسجدهای قدیمی	پارک ملی	کاروانسرای شاه
بازار شیخ علاءالدوله	مسجد امام خمینی	منطقه حفاظت شده	عباس
مدرسه موسویه	مسجد جامع	ارتفاعات	کاروانسرای عین
مدرسه حج فتحعلی	مسجد زاوگان	دشته‌ها	الرشید
دروازه ارگ	آرامگاه شیخ علاءالدوله	پلایا (دق)	قلعه دیر
دروازه جنوبی ارگ	مقبره نجم الدین	رودخانه‌ها و چشمه‌ها	قلعه نائب
ارگ اعلاء	آرامگاه حکیم الهی	پوشش گیاهی	آب انبار قیلوقه
آتشگاه	آرامگاه فانی	حیات وحش	جاده سنگ فرش
دارالحکومه	بقعه حضرت یحیی بن موسی	تپه‌های شنی	برج شنی چاه میل
یخدان تاریخی	(ع)	دریاچه نمک	زیارتگاه بابا همت
آسیابهای آبی	بقعه حضرت علی بن جعفر		کاروانسرای مرنجاب
محراب مسجد روستای	(ع)		
جوین			
شکارگاه ملا ده			
نقاره خانه			

جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری ناحیه مورد مطالعه و حوزه نفوذ آن

جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری در ناحیه مورد مطالعه و حوزه نفوذ آن را در ابعاد مختلف جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و انسانی می‌توان ارائه نمود با توجه به مطالعه انجام گرفته مهم‌ترین این قابلیت‌ها را به شرح جدول زیر ارائه می‌گردد.

قابلیت‌ها و تنگناهای فضایی - کالبدی ناحیه مورد مطالعه برای توسعه گردشگری

با توجه به بررسی‌های انجام گرفته برای توسعه گردشگری از دیدگاه ساختار فضایی - کالبدی و زیربنایی قابلیت‌هایی در ناحیه مورد مطالعه وجود دارد که به شرح زیر می‌توان به بعضی از این قابلیت‌ها اشاره کرد:

- ۱- قرار داشتن بخش اعظمی از سکونتگاه‌ها در امتداد یکی از محورهای مهم کشور در جاده تهران - مشهد
  - ۲- برخورداری این ناحیه از زیربناهای مهم و مناسب مانند شبکه‌های راه‌های ملی، راه آهن سراسری، خطوط برق و گاز
  - ۳- وجود پتانسیل‌های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی لازم جهت برنامه‌ریزی توسعه
  - ۴- همجواری با چند شهرستان و نزدیکی به پایتخت
  - ۵- وجود سابقه دیرینه روستائینشی و شهرنشینی به عنوان کانون توسعه
  - ۶- قابلیت‌های اکوتوریستی بی‌نظیر نواحی خشک و توریسم فرهنگی در ناحیه مورد مطالعه
- در این زمینه تنگناهایی نیز از دیدگاه فضایی - کالبدی وجود دارد که در برنامه‌های توسعه گردشگری بایستی به این موارد توجه کرده و نارسایی‌های موجود را کم‌تر نمود. از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- ۱- نبود سیستم سلسله مراتبی منسجم و منطقی مناسب خدمات رسانی بین سکونتگاه‌ها
  - ۲- عدم انطباق محدوده‌های عملکردی با محدوده‌ها و مرزبندی سیاسی
  - ۳- محدودیت جمعیت‌پذیری در بسیاری از سکونتگاه‌ها
  - ۴- استقرار نامناسب برخی از سکونتگاه‌ها و تنگناهای موجود از نظر شبکه ارتباطی و خدمات‌رسانی
  - ۵- آسیب‌پذیری برخی از سکونتگاه‌ها نسبت به سوانح و خطرات طبیعی

نتیجه گیری

با توجه به بررسی‌های انجام گرفته علی‌رغم تنگناهای موجود در برنامه‌ریزی توسعه ناحیه مورد مطالعه قابلیت‌های برنامه‌ریزی توسعه زیادی از دیدگاه گردشگری وجود دارد که لازم است از دیدگاه جغرافیای کاربردی در برنامه‌ریزی توسعه پایدار ناحیه به آن‌ها توجه کرد و این قابلیت‌ها در ابعاد مختلف گردشگری وجود دارد که می‌توان به شرح زیر جمع‌بندی نمود:

- ۱- گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) از جمله چشم‌اندازهای زیبای طبیعی مثل دریاچه نمک، انواع پوشش گیاهی خاص مناطق خشک، مناظر زیبای دشتی در مناطق خشک، انواع دق‌ها، بدلندها و غیره.
- ۲- گردشگری‌های قابل توسعه در ابعاد گردشگری شهری و گردشگری روستایی با توجه به قدمت سکونتگاه‌ها و آثار باستانی و فرهنگی زیاد در ناحیه.

پیشنهادها

- با توجه به مطالعات انجام گرفته برای توسعه گردشگری و تحرک اقتصادی با توجه به ویژگی‌ها و قابلیت‌های گردشگری راهبردهایی را به شرح زیر می‌توان پیشنهاد نمود:
- ۱- مکان‌یابی جهت ایجاد مجموعه‌های اقامتی چند روزه در مجاور روستاها و نقاط مناسب دیگر. کنار تالاب‌ها، چشمه‌ها و نقاط مناسب دیگر در نواحی بیابانی و نیمه بیابانی.
  - ۲- ایجاد مناطق مناسب با هزینه نه چندان زیاد جهت اقامت طولانی تا یک ماه یا بیشتر در شهرهای حاشیه کویر.
  - ۳- ایجاد راه‌های ارتباطی مناسب از شهرهای حاشیه‌ای به داخل بیابان‌ها و نقاطی که عوارض طبیعی و انسانی جاذب در آن‌ها وجود دارد.
  - ۴- تبدیل پارک‌های ملی نظیر پارک ملی کویر و منطقه حفاظت شده آن و نیز حوضه‌های بیابانی دیگر به پارک‌های وحش و تأمین امکانات لازم مانند جاده، راهنما وسیله نقلیه و غیره جهت گردش با اتومبیل در این پارک‌ها.
  - ۵- تأسیس موزه‌هایی از آثار باستانی به دست آمده از نواحی بیابانی حاشیه کویر و موزه‌هایی از حیات وحش منطقه و پوشش گیاهی آن‌ها در مناطق اقامتی چند روزه (شهرها و روستاها)
  - ۶- تأسیس نمایشگاهی از ابزارکار، محصولات صنایع دستی و ... بیابان نشینان در مناطق اقامتی گردشگران.
  - ۷- برگزاری مراسم تجلیل از علماء شاعران و بزرگان این نواحی در شهرهای توریستی منطقه و یا حتی در روستاهای زادگاه آنان.
  - ۸- برگزاری سمینارها، کنگره‌ها و همایش‌هایی به تناسب موضوعات مربوط به نواحی بیابانی و

نیمه بیابانی و کویری.

۹- سازماندهی گردشگری در مناطق بیابانی از طریق تأسیس تورهای گردشگری مخصوص این مناطق.

۱۰- فراهم نمودن امکانات بازدید هوایی جهت گردشگران تا چشم‌اندازهای طبیعی و اشکال و عوارض به نحو جذاب‌تری در مقابل آن‌ها قرار گیرد.

۱۱- برقراری تورهای شترسواری، دوچرخه سواری، اتومبیل‌رانی، موتورسواری در کویر برای علاقه‌مندان.

۱۲- کوشش در جهت خدمات‌رسانی به گردشگران از قبیل تأمین مواد غذایی راهنمایی و رفع نیازهای توریستی که می‌تواند توسط ساکنین بومی صورت گیرد.

۱۳- فراهم کردن زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی حضور گردشگران در روستاهای موجود در بیابان‌ها تا توریست‌ها مورد قبول و پذیرش جوامع محلی قرار گیرند.

۱۴- ایجاد امنیت در مناطق بیابانی و نیمه بیابانی برای توریست‌های داخلی و خارجی از طریق تأسیس پاسگاه‌های مورد نیاز و تقویت پاسگاه‌های موجود.

۱۵- بدون شک تبلیغات و شناساندن چشم‌اندازهای طبیعی و انسانی این مناطق به علاقه‌مندان گاهی مؤثر در جذب گردشگران خواهد بود.

این مهم می‌تواند از طریق تهیه فیلم‌های مستند و نمایش آن در تلویزیون تهیه گزارش‌های رادیویی از فرهنگ بومی مردم، انتشار بروشورهای تبلیغاتی، و از طریق روزنامه‌ها و مجلات، اینترنت و غیره صورت پذیرد.

۱۶- تربیت نیروی انسانی آشنا به فن گردشگری و پذیرایی از توریست‌ها در هتل‌ها و رستوران‌ها و مراکز راهنمایی جهانگردان.

۱۷- متأسفانه در روستاها و شهرهای داخل دشت کویر مانند روستای مصر و شهر جندق هیچ‌گونه تاسیسات اقامتی، رفاهی، رستوران و از این قبیل وجود ندارد که لازم هست با ایجاد این قبیل زیرساخت‌ها امکانات لازم را برای توسعه گردشگری فراهم کرد.

۱۸- فراهم کردن امکاناتی برای انجام برخی ورزش‌های بیابانی نظیر اسکی روی شن، کویرپیمایی با موتورسیکلت.

۱۹- ایجاد پمپ‌های بنزین و تعمیرگاه‌های ثابت و سیار در مسیر رفت و آمد گردشگری به شهرها و روستاهای ناحیه.

۲۰- مطالعه تفصیلی قابلیت‌های گردشگری در ناحیه مورد مطالعه

۲۱- مطالعه و ارزیابی و تحلیل هزینه- فایده استقرار امکانات و ساختارهای زیر بنایی در توسعه ناحیه مورد مطالعه

منابع

- اداره کل مسکن و شهرسازی استان سمنان (۱۳۷۰) طرح جامع سمنان.
 اعرابی، محمد، پاریسیان، علی (۱۳۸۲) جهانگردی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
 رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۲) مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۲) جغرافیا و صنعت توریسم. تهران: انتشارات پیام نور.
 زنده دل، حسن (۱۳۸۶) راهنمای گردشگری استان سمنان. تهران: سازمان میراث فرهنگی.
 داس ویل، راجر (۱۳۸۴) مدیریت جهانگردی. ترجمه محمد اعرابی و داود ایزدی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
 سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۵) آمارنامه استان سمنان.
 سازمان جهانی و جهانگردی (۱۳۷۹) برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای جهانگردی. مترجم، محمود عبدالله‌زاده. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
 شریعت پناهی، مجید ولی و دیگران (۱۳۷۸) گردشگری دشت کویر. فصل‌نامه سرزمین.
 ۱۰- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۸۰) جغرافیای استان سمنان. سمنان: اداره آموزش و پرورش.